

Таким чином, представлені погляди на поняття „релігійність” свідчать, що вона розглядається як у контексті релігійному, так і в контексті інтелігентності й порядності, вищих моральних цінностей, принципів саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації особистості.

Що стосується психологічного дослідження релігійності, то, на нашу думку, корисним є психологічне розуміння цього феномену О. І. Предко [8], яка бачить релігійність як стійкий психічний стан особистості. На її думку, найбільш значущими його компонентами є релігійне світорозуміння, релігійне світовідчуття, релігійне світоставлення.

Релігійність особистості можна визначити, використовуючи якісні й кількісні емпіричні показники, зокрема, її ступінь, рівень, стан, динаміку та характер, які визначаються за критеріями, щодо яких у науковій літературі немає однозначної думки. На думку одних дослідників, для фіксації релігійності достатньо вивчення релігійної поведінки, інші основну увагу зосереджують на ставленні людини до релігії. Слід погодитися з тим, що дослідження релігійності повинні бути цілісними й системними, враховувати як психологічні, так і соціальні чинники (вік, стать, соціальний статус, віковий період розвитку та інше).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумки нашого теоретичного дослідження, відмітимо, що специфіка визначення терміна „релігійність” полягає в тому, що він відповідає феномену, який не існує сам по собі. Релігійність як явище властива лише людині. Кожна окрема людина використовує для себе лише незначну частку релігійного потенціалу суспільства, тому ці два рівні релігійності неспіввимірні за своєю глибиною та обсягом. На „загальному” рівні стираються індивідуальні особливості, такі, як стать, вік, характер, тип нервової системи. А усі ці фактори впливають на спосіб сприйняття і функціонування релігії для людини. Тому слід проводити чітку межу між релігійністю як індивідуальним станом людини і релігійністю як суспільним явищем.

Релігійність – є специфічний стан свідомості людини, який має певні якісні характеристики і призводить до відповідного способу взаємодії зі світом. „Релігійність” в індивідуальному, психологічному, вимірі – це феномен, який належить свідомості людини. Її можна визначити як соціально-психологічну характеристику особистості, що реалізується у повсякденній поведінці та проявляється у суб’єктивному відображенні, інтерпретації та ступені засвоєння індивідом елементів певної релігії, прийнятті релігійних цінностей та смислів, особистісному ставленні до того, що людина вважає трансцендентним.

Проведене нами дослідження не претендує на вичерпне розв’язання складної та багатопланової проблеми релігійності. У процесі роботи виокремився ряд напрямків, кожен із яких може стати предметом самостійного дослідження, зокрема, врахування особливостей впливу засобів масової інформації на розвиток релігійності, стилів батьківського виховання на становлення релігійності, дослідження психологічних особливостей релігійності студентів різних спеціальностей тощо.

Тому перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у детальному та всебічному дослідженні феномену релігійності людини на різних етапах її життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борунков Ю.Ф. Структура религиозного сознания / Ю. Ф. Борунков. – М., 2001. – 232 с.
2. Вах И. Социология религии: классические подходы / И. Вах. – М., 2004. – 344 с.
3. Глок Ч. Новое религиозное сознание / Ч. Глок, Р. Белл. – Изд. Калифорнийского университета, Беркли, 1976, С. 31–32.
4. Грановская Р.М. Психология веры / Р.М Грановская – СПб., 2004. – 287 с.
5. Дулуман Є.К. Релігія як соціально-історичний феномен / Є.К. Дулуман. – К., 2009. – 186 с.
6. Олпорт Г. Личность в психологии / Г. Олпорт. – СПб., 1998. – 298 с.
7. Попова М.А. Критика психологической апологии религии / М.А. Попова. – М., 1972. – 276 с.
8. Предко О. І. Психологія релігії: Підручник / О.І. Предко. – К.: Академвидав, 2008. – 344 с.
9. Савелюк Н.М. Релігійність як складова духовності особистості / Н.М. Савелюк // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – Серія “Проблеми загальної та педагогічної психології”. – Т. XIII. – Ч. 4. – К., 2011. – С. 318-325.
10. Савчин М. Духовний потенціал людини / М.В. Савчин. – Івано-Франківськ : “Плай”, 2001. – 203 с.

Савіжук Н. В.

Науковий керівник — проф. Кодлюк Я. П.

ПІДРУЧНИК ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОЕКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

В умовах розбудови національної системи освіти важливе призначення початкової школи дослідники (О. Савченко, Н. Бібік) вбачають у забезпеченні умов для саморозвитку та самовдосконалення молодших школярів, формуванні в них пошукової діяльності, бажання та вміння вчитися. Ефективним засобом реалізації поставлених завдань є проектна діяльність, запрограмована у підручнику як стратегічній і тактичній моделі процесу навчання (М. Скаткін). Саме метод проектів є тим

підґрунтям навчально-виховного процесу, що сприяє розвитку пізнавальних можливостей учнів, формуванню вміння самостійно шукати способи розв'язання поставленої перед ними мети.

Аналіз наявного наукового фонду свідчить про те, що зазначена проблема вивчалася дослідниками аспектно. Цінним у педагогічній теорії та практиці є аналіз проектної технології, який здійснила О. Онопрієнко. У своїх посібниках вона розкрила сутність основних понять та особливості застосування методу проектів в практиці початкової школи; розробила рекомендації у формі відповідей на актуальні запитання, складені на основі досвіду впровадження проектної технології [3].

Аналізуючи педагогічну літературу, було виявлено, що основою методу проектів є сукупність дій, прийомів пошукового характеру, що забезпечують досягнення поставленої мети. Це поняття трактується педагогами-науковцями по-різному. Н. Крупська, наприклад, вбачала суть методу в тому, що учні, вивчаючи певну тему, «намічають проекти» визначених робіт, під час виконання яких застосовують отримані раніше знання. М. Запрудський «метод проектів» трактує як систему навчально-пізнавальних прийомів, які дають змогу розв'язати певну проблему в результаті самостійної і колективної діяльності учнів. О. Новиков у цьому розумінні вживає термін «система навчання» [3, с. 13]; А. Хуторський послуговується поняттям «проектна форма навчання».

Різним аспектам підручничознавства присвячені дослідження В. Бейлінсона, В. Безпалька, Д. Зуєва, Я. Кодлюк та інших учених.

Мета статті: з'ясувати потенційні можливості підручників для початкової школи щодо формування в молодших школярів проектної діяльності.

Враховуючи думки різних учених, «метод проектів» можна трактувати із трьох сторін: як метод навчання, як форму організації навчання, як педагогічну технологію (у зазначеному контексті ці поняття є синонімічними, хоча домінує остання). Зміст проектної технології полягає у виконанні дослідницької, пізнавальної діяльності школярами індивідуально чи у групах за певний час. При цьому учень виступає активним розробником і виконавцем проекту, а вчитель виконує роль координатора та консультанта.

Розробка проекту, на думку дослідників, стимулює пошукову діяльність учнів та їхній пізнавальний інтерес, розвиває творчі здібності і мислення, готує до самостійної трудової діяльності, втілює ідею поєднання теорії з практикою. Робота над проектом дає змогу відчувати себе дослідниками, відкривачами чогось нового та цікавого, випробувати свої сили, застосувати набуті знання, вміння і навички для досягнення потрібного результату. Учитель покликаний спрямовувати розумову діяльність учнів, залучати їх до активного пошуку, при цьому реалізуючи найважливіший принцип гуманної педагогіки, висловлений М. Монтесорі: «Допоможи дитині зробити це самій».

Проектне навчання, орієнтоване на особистість учня, дає змогу вчитися на власному досвіді й досвіді інших.

Проектна технологія, на думку О. Онопрієнко, передбачає реалізацію таких завдань: активізувати та систематизувати знання; ознайомити школярів з матеріалами, які виходять за межі навчальних програм; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати, робити висновки, добирати матеріал і при цьому використовувати ІКТ для оформлення результатів; сприяти створенню продукту, який потрібен іншим [3].

Проект – це «5 П»: проблема – планування – пошук інформації – продукт – презентація. Шоста «П» – це учнівське портфоліо, тобто папка, у якій зібрані всі матеріали [1, с. 4].

Відомі різні підходи до класифікації проектів. Так, наприклад, американський учитель В. Кіпатрик виокремлює такі види: продуктивний, споживчий, дослідницький, навчальний.

Узагальнено поділ проектів за певними ознаками представлений на рис. 1.

Є. Полат виділяє ще один тип проектів – за формою проведення: фестиваль, відеопроєкт, вистава, екскурсія, урок.

Виконання проекту передбачає такі етапи:

- організація проекту;
- планування проекту;
- реалізація проекту;
- підсумок проекту [3].

На першому етапі основну роботу виконує вчитель. Він визначає тему і тип проекту, над яким будуть працювати; намічає стратегію роботи; формулює проблему та навчальну мету. Учні на цьому етапі практично не долучаються до роботи.

На етапі планування здійснюється визначення джерел збору інформації з поданої теми, вибір методів і прийомів аналізу інформації та засобів подання готового продукту діяльності. Окрім цього визначаються критерії оцінювання результатів та самого процесу виконання проекту. Учні планують свої дії та формулюють завдання. При цьому вчитель коригує їхню діяльність, може висувати пропозиції та ідеї.

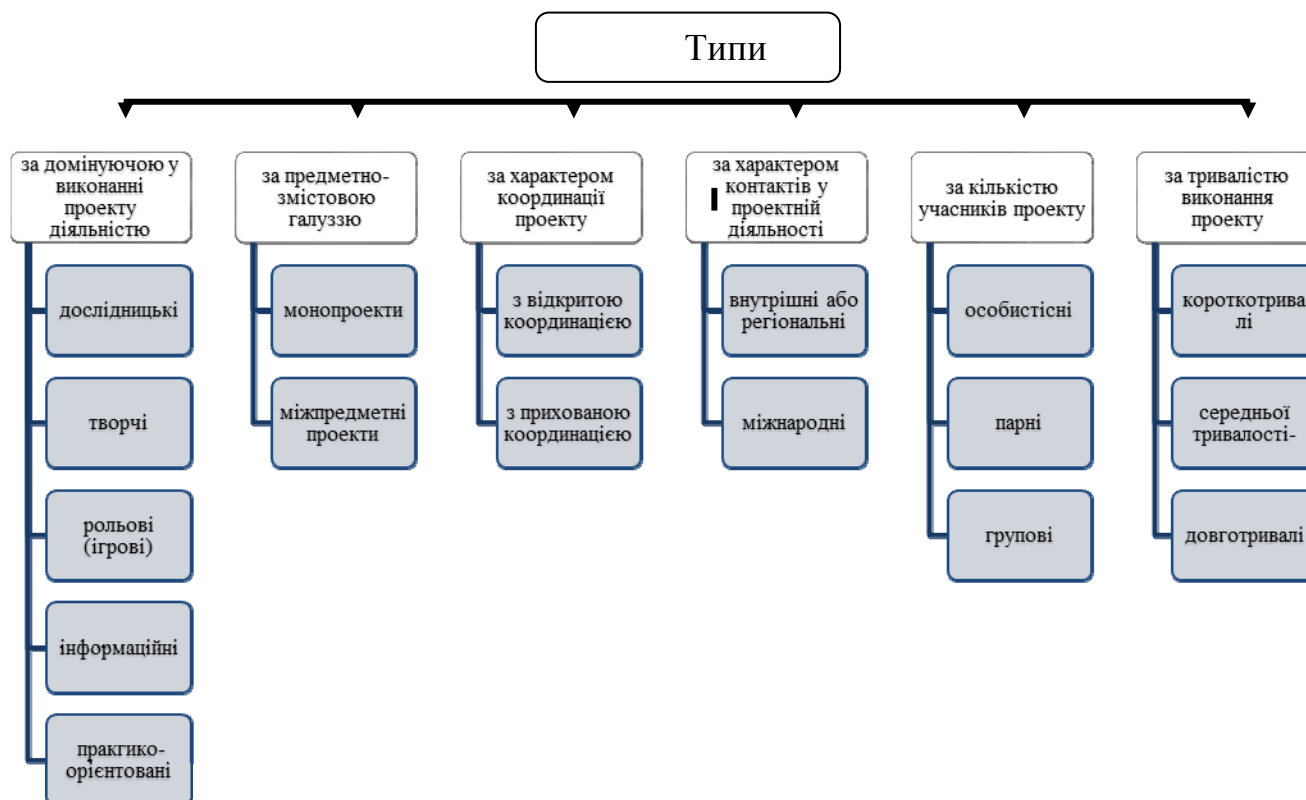

Рис. 1. Класифікація проектів за різними ознаками

Реалізація проекту здійснюється шляхом збору та аналізу інформації, формулювання висновків. Учні спостерігають за певними явищами, працюють з літературою, проводять дослідження, анкетування, експеримент тощо. Після збору необхідних матеріалів відбувається аналіз інформації. Вчитель здійснює непряме керування діяльністю учнів, а також виконує роль консультанта. Цей етап завершується виготовленням освітнього продукту, визначеного на попередньому етапі діяльності.

На завершальному етапі відбувається представлення та оцінка результатів проекту у вигляді усного чи письмового звіту. Учитель разом із учнями колективно обговорюють процес створення проекту, оцінюють зусилля та внесок кожного учасника в роботу, повноту використання можливостей та творчий підхід. Цінність цього етапу полягає в тому, що у школярів формується звичка доводити всі справи до кінця.

Проектна технологія певним чином представлена у підручниках для початкової школи, який покликаний реалізувати такі провідні функції: інформаційну, розвивальну, виховну, мотиваційну. Розвивальний вплив книги на особистість молодших школярів здійснюється у певних напрямках: розвиток психічних процесів; формування загальнонавчальних умінь і навичок; розвиток творчих здібностей [2]. Обов'язкова ознака сучасного підручника – наявність засобів для формування творчих здібностей молодших школярів. Одним із таких засобів є проектна технологія, яка широко представлена у підручниках для початкової школи (табл. 1).

Помітно, що у підручнику з природознавства представлено найбільше проектів. Автор пропонує творчі завдання, доступні дітям для виконання. Вони сприяють самостійній пошуковій діяльності молодших школярів. Учні мають можливість опрацювати більше матеріалу та дізнатися чимало нового та цікавого.

Менше проектів представлено у підручниках з літературного читання. О. Савченко радить проекти, що мають на меті прищепити дітям любов до книги, поглибити знання про авторів творів, які опрацьовують на уроці, створити власні міні-книги.

Успішна реалізація проекту висуває певні вимоги до вчителя. Із власних спостережень та досвіду можемо сказати, що в педагогів, які працюють з проектами, виникають певні труднощі, пов'язані з відсутністю відповідного дидактичного забезпечення. Тому перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці методичних рекомендацій щодо організації проектної діяльності, репрезентованої у підручниках для початкової школи.

Проекти у підручниках для початкової школи

№ п/п	Назва проекту
1 клас	
Гільберг Т. І. Природознавство : підручник для 1-го класу загальноосвітнього навчального закладу / Т. І. Гільберг, Т. В. Сак. – К. : Генеза, 2012. – 110 с.	
1.	«Моє улюблене місце відпочинку»
2.	«Як облаштувати джерело»
2 клас	
Савченко О. Я. Літературне читання : підручник для 2 класу / О. Я. Савченко. – К. : Видавничий дім «Основа», 2012. – 160 с.	
1.	«Улюблена іграшка»
2.	«Весняні квіти у поезії»
3.	Творчий проект – колективне створення рукописного журналу.
Гільберг Т. І. Природознавство : підручник для 2-го класу загальноосвітнього навчального закладу / Т. І. Гільберг, Т. В. Сак. – К. : Генеза, 2012. – 160 с.	
1.	«Будьмо знайомі!»
2.	«Як бджоли готуються до зими»
3.	«Не зривай першоцвітів»
4.	«Квіти в моєму житті»
5.	«Книга скарг» природи
6.	«Лісова аптека»
3 клас	
Савченко О. Я. Літературне читання : підручник для 3 класу / О. Я. Савченко. – К. : Видавничий дім «Основа», 2013. – 192 с.	
1.	«Дружба з книгами – це свято»
2.	«На шляху до Тараса Шевченка»
Гільберг Т. І. Природознавство : підручник для 3-го класу загальноосвітнього навчального закладу / Т. І. Гільберг, Т. В. Сак. – К. : Генеза, 2013. – 176 с.	
1.	«Виявлення пилу в повітрі та встановлення джерел його забруднення»
2.	Творчий проект «Захисти природу»
Бібік Н. М. Я у світі. 3 клас : підручник для загальноосвітнього навчального закладу / Н. М. Бібік. – Х. : Видавнича група «Основа», 2013. – 165 с.	
1.	«Історія моєї школи»
2.	«Подорожуємо Україною»
4 клас	
Савченко О. Я. Літературне читання: підручник для 4 класу / О. Я. Савченко. – К. : Видавничий дім «Основа», 2015. – 192 с.	
1.	«Про що можуть розказати дерева — очевидці історичних подій?»
2.	«Мандрівка шляхами Тараса Шевченка».
Гільберг Т. І. Природознавство : підручник для 4-го класу загальноосвітнього навчального закладу / Т. І. Гільберг, Т. В. Сак. – К. : Генеза, 2015. – 182 с.	
1.	«Мандрівка просторами всесвіту, про яку ти мрієш»
2.	«Цікавий світ материка, на який я хочу потрапити»
3.	«Водойми рідного краю. Їх стан і охорона»
4.	Чому ліси називають «Легенями планети»?
5.	«Що можна зробити для збереження природи в моєму краї»
6.	«Дослідження властивостей твердих тіл на прикладі граніту, крейди»
7.	«Дослідження властивостей рідин на прикладі води і молока»
Бібік Н. М. Я у світі. 4 клас : підручник для загальноосвітнього навчального закладу / Н. М. Бібік. – Х. : Видавнича група «Основа», 2015. – 160 с.	
1.	«Історія досягнень»
2.	«Подорожуємо Україною»

ЛІТЕРАТУРА

1. Артисюк І. Застосування методу проектів у початковій школі / І. Артисюк // Початкова освіта. – К. : Шкільний світ, 2011. – № 27. – С. 3–4.

2. Кодлюк Я. П. Теорія і практика підручникотворення в початковій освіті : підруч. для магістрантів та студ. пед. ф-тів / Я. П. Кодлюк. – К. : Інформаційно-аналітична агенція «Наш час», 2006. – 368 с.
3. Метод проектів у початковій школі / упоряд. : О. Онопрієнко, О. Кондратюк. – К. : Шкільний світ, 2007. – 128 с.
4. Цимбал О. М. Проектні технології: особливості впровадження у початковій школі / О. М. Цимбал, О. В. Тягло, П. В. Цимбал // Початкове навчання та виховання. – Харків, 2008. – № 19–21. – С. 2–13.

Батовська О.

Науковий керівник — проф. Кодлюк Я. П.

ТЕХНОЛОГІЯ АНАЛІЗУ ЕМОЦІЙНО-ЦІННІСНОГО КОМПОНЕНТА У ЗМІСТІ ПІДРУЧНИКІВ ДЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Одним із пріоритетних напрямів модернізації змісту початкової освіти є реалізація ціннісного підходу. Важливим засобом формування у молодших школярів системи цінностей визнано підручник, а розробка методики аналізу його емоційно ціннісного компонента – необхідна умова підвищення якості навчальної літератури.

Наявний науковий фонд свідчить про те, що зазначена проблема вивчалася дослідниками аспектно, зокрема: проаналізовано ціннісні орієнтири (Істини – Добра – Краси) у змісті підручників з читання 50-х років XIX ст. – 50-х років XX ст. (Н. Богданець-Білокаленко); з'ясовано національну спрямованість підручників з читання 90-х років XX ст. (Н. Кузьменко); розроблено теоретичні основи побудови навчальної книги (В. Бейлінсон, Д. Зуєв, Я. Кодлюк).

Мета статті: розробити технологію аналізу емоційно-ціннісного компонента у змісті підручників для початкової школи.

В початковій школі ціннісні орієнтації виступають об'єктом виховання, цілеспрямованого впливу. Різні ціннісні орієнтири є ознакою духовної сформованості, самодостатності особистості.

О. Нікіфоров вважає, що цінності необхідно розглядати з трьох позицій: як цінність державну; цінність суспільну; цінність особистісну [4]. Перші дві цінності освіти відображають колективну, групову значущість цього культурного феномену, і в радянський період саме вони виступали в багатьох педагогічних концепціях на перший план. Станом часом пріоритет віддається особистісній цінності освіти, індивідуально мотивованому, упередженому ставленню людини до її рівня та якості [4].

Питанням вивчення та формування загальнолюдських цінностей у сучасному навчальному закладі присвячено праці відомих українських науковців-педагогів, зокрема І. Бежа, М. Боришевського, І. Зязюна, О. Сухомлинської та ін. Вагомий внесок у розробку цієї проблеми зробили також Н. Асташова, М. Вебер, І. Ісаєв, В. Караковський, Н. Нікандров та ін. У працях А. Маслоу, Е. Фромма, В. Штерна, Е. Шпрангера цінності розглядаються як важливі компоненти самореалізованої (самоактуалізованої) особистості.

Система цінностей – це результат духовної роботи суспільства; це діюча сторона суспільної свідомості, взятої в єдності всіх її форм. Вона певним чином пронизує всі форми суспільної свідомості, об'єднуючи певні інтереси різними ідейними, моральними та естетичними засобами, і стає важливим джерелом безпосередніх мотивів поведінки, стимулів людської діяльності.

Для засвоєння системи цінностей найбільш сприятливим та чутливим є молодший шкільний вік. У цьому віці формуються якості й властивості психіки дітей, які визначають їхню поведінку та ставлення до світу, явищ, речей тощо.

Потужним транслятором системи цінностей у початковій школі є підручник, який покликаний реалізувати систему функцій – інформаційну, розвивальну, мотиваційну та виховну.

Науковці стверджують, що демократичні перетворення в освіті, окрім позитивних явищ, призвели до фактичного руйнування виховної функції процесу навчання, що пов'язано з неправильним трактуванням принципу деідеологізації освіти. Таким чином, існує потреба посилити виховну спрямованість цього виду навчальної літератури, основне призначення якої полягає у належному відображенні в підручнику досвіду емоційно-ціннісного ставлення до дійсності.

Досвід емоційно-ціннісного ставлення – це «система норм ставлення до світу, до діяльності, до людей – словом, система ціннісних орієнтирів. Він характеризується тим, що передбачає засвоєння соціального досвіду, нагромадженого суспільством...», а ціннісне ставлення вчені розглядають як емоційне ставлення людини до певних об'єктів (норм, явищ, процесів, предметів). Отже, йдеться про два аспекти проблеми: з одного боку, про виховання системи цінностей, а з іншого – про формування афективної сфери школярів (емоцій, почуттів тощо)[3, с. 149], результатом якого є емоційно-ціннісний розвиток особистості.

Під емоційно-ціннісним розвитком вчені розуміють цілеспрямоване формування в учнів системи значущих для особистості та суспільства ціннісних орієнтацій, розвиток їхньої емоційно-почуттєвої сфери. [2, с. 14]